THE DIALOGUE BETWEEN CULTURES IN THE ROMANIAN TERMINOLOGY OF EDUCATION

Inga Druță

Assoc. Prof., Hab. Dr., Researcher, The Institute of Philology of the Republic of Moldova

Abstract: The goal of the paper is the course of Romanian terminology of education, through which is illustrated the dialogue of cultures – throughout time – into formation and specialization of the field. The body of the paper consists of specialty works (translated from several languages) and dictionaries from different eras (general and specialized). It proves the idea that initial terms, inherited from Latin or borrowed from Greek and Slavonic, start to be challenged over time by new terms of French, Italian, German and Classic Latin origin, and a bit later of English origin, which are incorporated, in different degrees, in the language of education.

Keywords: term, education, translation, specialization, borrowing, calque

1. Premise ale dezvoltării domeniului (sfârşitul secolului al XVIII-lea). În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după reformele şcolare realizate în 1766 (în Moldova) şi între 1774 şi 1790 în Transilvania şi în Ţara Românească, s-au înfiinţat în numeroase localităţi şcoli elementare în limba română şi şcoli de pregătire a învăţătorilor, pentru care s-au tradus ori au fost alcătuite numeroase manuale. Graţie acestor reforme, şcolile în limba română au intrat în grija statului alături de şcolile greceşti, au devenit şcoli publice, recunoscându-se în acest mod poporului român dreptul la educaţie în limba maternă.

La traducerea manualului *Carte trebuincioasă pentru dascalii şcoalelor de jos româneşti neunite în chesaro-crăieştile ţări de moştenire* (Viena, 1785), prin grija boierului Vasile Balş din Bucovina, a fost angajat Ion Budai-Deleanu, pe atunci student la Viena. Acelaşi manual german, *Handbuch für Schulmeister und Lehrer*, a fost tradus şi cu titlul *De lipsă cărtice pentru învăţători a neuniţilor rumâneştilor mai mici şcoale* (Viena, 1785), pentru şcolile din Banat.

BDD-V2047 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:41 UTC)

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, au văzut lumina tiparului şi alte manuale pentru şcolile elementare din Transilvania şi Banat: *Ducere de mână către cinste şi direptate* (Viena, 1777, 1778 şi 1793; Buda, 1798); *Catehismul cel mare cu întrebări şi răspunsuri…* (Blaj, 1783), alcătuit de Gheorghe Şincai, în prefaţa căruia este arătată importanţa învăţământului elementar pentru dezvoltarea limbii române; *ABC sau alfavit pentru folosul şi procopsala şcoalelor celor normaleşti a neamului românesc* (Blaj, 1783); *ABC sau bucoavna spre folosul şcoalelor neamului românesc* (Sibiu, 1783); *Ortográfie sau scrisoare dreaptă pentru folosul şcoalelor neamiceşti* (Viena, 1784); *Bucoavnă pentru pruncii cei rumâneşti carii să află în Mare Prinţipatum Ardealului* (Sibiu, 1788); *Scurt izvod pentru lucruri de obşte şi de chilin în scrisori de multe chipuri* (Sibiu, 1792), traducere „de pre limba slovenească" de Dimitrie Eustatievici (Ursu 2004: 19-20).

În manualele şcolare şi în alte texte româneşti traduse la sfârşitul secolului al XVIII-lea, mai ales în cele publicate în Transilvania, Banat şi Bucovina, apar primele elemente ale terminologiei didactice şi pedagogice româneşti moderne: *catalog* (CTD II, 298), *clas* (CTD II, 4), *diplómă* (ESI, 109), *examen* (CTD II, 234; EDE, 176), *examina* (DCI II, 314) şi *examenui* (CTD II, 312), *lecţie* (BV2, 27; DCI II, 296) şi *lecţione* (HG, f.t.), [şcoală, metodă] *normălească* (SCM, pf.), *normalească* (ABCA, f.t.) şi *normalicească* (TGR, pf. 7), *normă* „şcoală primară" (SCM, pf.), *recreaţie* (BV2, 26; CTD II, 274; IO, 6), *scoală* (SCM, pf.; EDE, f.t., pf.) şi *şcoală* (DC II, 71r), *scoler* (HG, pf.), *şcolar* (CTD II, 4), *şcolean* (DCI II, 4, 306), *scolastic* (EDE, 164) şi *sholasticesc* „şcolar" (EDE, f.t.), *tablă* [şcolară] (CTD II, 26; DCI II, 18), *tábelă* (EDE, 177), *tăbliţă* (CTD II, 28), *vacanţie* (ESI, 63) ş.a. (*ibid.*: 139-140).
Unii termeni moşteniţi din latină sau împrumutaţi din greacă şi slavonă încep să fie concuraţi de termeni noi, de origine franceză, italiană, latină, germană. În acest sens, este sugestivă meditaţia lui Nicolae Iorga cu care îşi începe *Istoria învăţământului românesc* şi care surprinde dinamica terminologică a domeniului abordat: „*Şcoală* face parte din vechiul tesaur al limbii româneşti, pe când *şcolar* e o inovaţie lingvistică, înaintea căreia se întrebuinţa în Moldova cuvântul *şcoler,* din secolul al XVIII-lea, care trăieşte încă în popor, sau *sholer,* după grecește, pe care l-a păstrat şi Regulamentul Organic. *Ucenicul* aparţine împrumuturilor din slavonește: el era încă de foarte demult întrebuinţat curent. Pe la 1680 se zicea după grecește: *spudeu* (*spoudaĩos*); cuvântul îl întâlnim într-o mărturie cu privire la părintele lui Neculce şi în certificatul de cultură dat de *Genealogia Cantacuzinilor* vestitului Constantin Stolnicul. «Spudeului» îi răspunde, din acelaşi izvor, *dascălul* (*didáskalos*) pe care l-am luat poate mai din vreme din slavonește. Dar moştenirii latine îi aparţin cuvintele de basă: *a*

BDD-V2047 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:41 UTC)

învăţa, *învăţătură* şi *învăţător* (*învăţământ* e iarăşi de creaţiune modernă), ba chiar şi *învăţăcel*" (Iorga 1928: 5-6).

2. Dezvoltarea învăţământului românesc şi a literaturii didactice în secolul al XIX-lea. În perioada 1801-1828 se înfiinţează primele şcoli de grad gimnazial în limba română, se intensifică legăturile dintre intelectualitatea românească din Principate şi cea din Transilvania, Banat şi Bucovina, de unde au fost chemaţi unii profesori ai şcolilor din Iaşi şi Bucureşti, creşte numărul de manuale şcolare şi de traduceri cu conţinut ştiinţific şi de popularizare a ştiinţei. Mitropolitul Veniamin Costache înfiinţează la Iaşi, în toamna anului 1803, un seminar teologic, în cadrul căruia toate cursurile erau predate în limba română. În Ţara Românească, se remarcă pe plan naţional în anii 1818-1822 transilvăneanul Gheorghe Lazăr, care pune în aplicare, la şcoala românească de la mănăstirea Sfântul Sava din Bucureşti, un impresionant plan de învăţământ în limba naţională, de la cel elementar până la cel superior de specialitate. Alături de Gh. Lazăr, la şcoala de la Sf. Sava au predat Eufrosin Poteca, Ladislau Erdeli, Ion Heliade Rădulescu ş.a. Printre cursurile de la Sf. Sava figura şi *alilodidactica*.

În 1812 se înfiinţează „Preparandia" de la Arad, şcoala normală pentru pregătirea învăţătorilor români din Banat şi Crişana. Aici au fost predate în limba română cursuri de pedagogie, metodică, gramatică românească, istorie, geografie, aritmetică, geometrie, teologie ş.a., de către Dimitrie Ţichindeal, C. Diaconovici-Loga, Iosif Iorgovici, Ioan Mihuţ şi Alexandru Gavra. Dintre numeroasele manuale şcolare şi scrierile cu caracter educativ sau ştiinţific traduse ori elaborate în această perioadă de intelectualii ardeleni şi bănăţeni, menţionăm câteva mai importante. Dimitrie Ţichindeal traduce din limba sârbă lucrarea lui Dositei Obradovici *Sfaturile a înţelejerii cei sănătoase* (Buda, 1802), apoi *Adunare de lucruri moraliceşti şi spre veselie* (Buda, 1808), iar în 1813 publică, tot la Buda, broşura *Arătare despre starea acestor noauă întroduse sholasticeşti instituturi ale naţiei româneşti, sârbeşti şi greceşti*. Grigore Obradovici traduce din germană manualul oficial *Povăţuire către învăţătura socoatei sau aritmetica* (Buda, 1805). Fiind în 1806 corector al tipografiei din Buda, Gheorghe Şincai retipăreşte atunci *Catehismul cel mare* (publicat de el în 1783) şi traduce patru manuale oficiale pentru şcolile primare româneşti din Bihor, dintre care prezintă interes pentru cercetarea noastră cel intitulat *Regulele şcolasticeşti* (1806, reeditat în 1816). O *Instrucţie pentru şcoalele româneşti în Banat* (Buda, 1809, reeditată în 1815) este textul oficial tradus sau prelucrat de Gh. Haines, sub titlul *Învăţătură către dascalii normaliceşti a şcoalelor neunite din Mare Prinţipatul Ardealului* (Sibiu, 1809). Naum Petrovici traduce lucrarea lui Villaume, *Pedagoghia şi metodica pentru învăţătorii shoalelor orăşeneşti şi*

BDD-V2047 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:41 UTC)

săteşti (Buda, 1818), iar *Manuductorul pentru învăţătorii sholasticeşti* (Buda, 1818) a fost tradus de Ioan Mihuţ. C. Diaconovici-Loga publică *Ortográfia sau dreapta scrisoare* (Buda, 1818) şi *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor* (Buda, 1822), iar Ioan Tomici, *Scurte învăţături pentru creşterea şi buna purtare a tinerimei română* (Buda, 1827).

Pentru nevoile învăţământului şi pentru a populariza cunoştinţele ştiinţifice, mulţi profesori, medici şi ingineri din Principate traduc sau alcătuiesc, în perioada 1830-1860, numeroase manuale şcolare şi diverse cărţi de popularizare a ştiinţei, prin care continuă eforturile de creare a terminologiei ştiinţifice româneşti. Majoritatea acestor scrieri au fost tipărite, unele având mai multe ediţii. Menţionăm cele mai importante titluri pentru a oferi o imagine de ansamblu asupra dezvoltării literaturii didactice româneşti în perioada în discuţie: I.D. Negulici, *Educaţia mumelor de familie* (Bucureşti, 1844-1845); Dimitrie Pop, *Povăţuitorul educaţiei copiilor de amăndoă sexurile, prelucrat după mai mulţi autori francezi* (Iaşi, 1846); Ioan Brezoianu, *Învăţătorul primar sau poveţe şi sfătuiri pentru a pregăti pe învăţătorii primari* (Bucureşti, 1848); Ioan Brezoianu, *Manual complet de învăţătură mutuală* (Bucureşti, 1850); Gh. Costa-Foru, *Studii asupra instrucţiunei publice la unele din statele cele mai înaintate ale Europei* (Bucureşti, 1860); Antoniŭ Velini, *Manual de metodică şi pedagogie pentru profesorii şcoalelor primare* (Iaşi, 1860); Damaschin T. Bojâncă, *Diregătoriul bunei creştere* (Buda, 1830); A. Mureşanu, *Icoana creşterii rele cu mijloace de a o face şi mai rea* (Braşov, 1848) ş.a.

3. Delimitarea şi definirea domeniului şi tendinţele de specializare. Termenul *pedagogie* (gr. *pais, paidos* „copil” şi *agoge* „conducere”) pătrunde în spaţiul românesc în primele decenii ale secolului al XIX-lea graţie unor lucrări de referinţă din domeniu traduse din limba franceză.

Domeniul la care ne referim începe să se contureze în spaţiul românesc în primele decenii ale secolului al XIX-lea, fără a avea o denumire stabilă. În scrierile vremii apar şi încep să circule termenii *educaţie* („creştere”, IO, 84; LPT, 106; CR 1829, 204; AR 1829, 230), *educăciune* (Stamati 1851) şi *educaţiune* (T 1856, nr. 1, 1; VMP, 260), *instrucţie* („instrucţia publică”, glosat prin *învăţătura obştească*, CR 1830, 65), *pedagoghie* (TAI, 11; VPP, pf.; MPI, 6; KPA, 73), *pedagogie* (CG V, 57r; Negulici 1848; BIP, 7, 94), *pedagoghică* (RSM, 11v; AsE, 4) şi *pedagogică*/*pedagogie* (Stamati 1851), *didactic* (AR 1829, 19; Negulici 1848; Stamati 1851) şi *didacticesc* (EBG, 123v), *didactică* („didactica sau ştiinţa învăţăturei”, MPI, 167; GC VII, 295r; Negulici 1848; Stamati 1851), *metodică* (VMP, f.t.; VPP, f.t.).

BDD-V2047 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:41 UTC)

Remarcăm că unele dicţionare din secolul al XIX-lea înregistrează marca diastratică *didact. – didactique, didactic, de învăţătură* (Poenar 1841, Costinescu 1870) sau *did. – didactică* (Antonescu 1862). O marcă *ped. – pedagogie* nu este consemnată, deşi termenul devine frecvent pe la 1840, fiind explicat şi în majoritatea dicţionarelor. În ce priveşte definirea noilor concepte, lucrările lexicografice din epocă oferă explicaţii lacunare, care se suprapun parţial: *pedagogie* „educaţia, creşterea copiilor; aşezământ public pentru creştere” (Poenar 1841); „instrucţie, educaţie; arta de a face educaţia, creşterea copiilor” (Negulici 1848); „arta de a educa, de a creşce copii” (Protopopescu 1870); „instrucţiunea, educaţia copiilorŭ; în óre quare ţerrĭ, stabilimentŭ de instrucţiune publică” (Costinescu 1870); „educatione, instructione, invetiamentu la copilli; scientia si arte de a cresce junimea in principie bone” (Laurian, Massimu, 1871); *pedagogiă* „instrucţiune, educaţiune” şi *pedagogică* „artea de a instrui pre copii” (Antonescu 1862). Termenul *instrucţie* este consemnat iniţial ca sinonim cu „învăţătură, educaţie, creştere” (Poenar 1841; Negulici 1848; Protopopescu 1870), iar spre sfârşitul secolului al XIX-lea, conceptul este mai elaborat: „INSTRUCTIONE: actione si resultatu de instruire, invetiamentu, invetiatura, doctrina, educatione; connoscentia, scientia; ordine, mandatu, esplicatione” (Laurian, Massimu, 1871). *Educaţie* este înregistrat cu sensul de „(grija) de a învăţa, de a forma corpul, spiritul, inima şi obiceiurile” (Negulici 1848) sau „a cresce, da instrucţiune, disvolta facultăţile physice, intellessuali şi morali” (Antonescu 1862). În dicţionarul lui Laurian şi Massimu se afirmă că „educationea a devenitu astadi una scientia seriosa”, iar în Costinescu 1870 că *educaţiune* (*educaţie*/*educare*) este „fapta d’a educa; îngrijire que se ĭea pentru instrucţiunea junimeĭ exercitându-ĭ spiritulŭ şi corpulŭ, însufflându-ĭ maĭ a lessŭ moravuri bune”. Conform sursei citate, termenul *educaţie* se utiliza şi pentru animale, şi chiar pentru plante (fiind sinonim cu *creştere*): „Se dice şi despre animale: *educaţiunea turmelorŭ, albinelorŭ, vermilorŭ de matasă*. Şi într’unŭ sensŭ analogŭ, vorbindŭ de vegetale: *Educaţiunea aquesteĭ plante este dificilă*”. Termenul *didactică* este consemnat ca „arta de a învăţa” (Negulici 1848), „instrucţiune, doctrină” (Antonescu 1862), „arta de a înveţĭa pe alţiĭ” (Costinescu 1870; Laurian, Massimu, 1871).

Astfel, remarcăm că definiţiile lexicografice trecute în revistă, prin formulările prea puţin exacte, nu fac delimitări clare între conceptele pedagogice explicate, *pedagogia* fiind considerată fie „acţiune”, fie „artă” de creştere a copiilor, ba chiar şi „aşezământ” („stabiliment”); un singur dicţionar (Laurian, Massimu 1871) înregistrează şi sensul de „scientia”. Termenii *educaţie, instrucţie, pedagogie* şi *didactică* par a fi sinonimi, nefiind

BDD-V2047 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:41 UTC)

remarcate relaţiile – pe care le cunoaştem astăzi – de hiperonimie: *didactica* este „**parte a pedagogiei** [*subl. n.*] care se ocupă cu principiile, metodele şi formele de organizare a procesului de învăţământ” (DEX), deci un subdomeniu al *pedagogiei*, iar *educaţie* este un hiperonim pentru ceilalţi termeni (astăzi se spune *ştiinţe ale educaţiei*). În dicţionare, clarificările conceptuale vor interveni mai târziu, în secolul al XX-lea, odată cu dezvoltarea şi afirmarea domeniului.

Lucrările lexicografice ale vremii înregistrează şi alţi termeni specifici domeniului în discuţie: *pedanta* „a împlini rău datoriile de rector în colegiuri, în clase” (Poenar 1841), *pedant* „care ţine de pedagog, care seamănă a pedagog; care este affectat, care prea se arată a fi învăţat” (Negulici 1848), *pedagogic* (Antonescu 1862), *didascalŭ* „dascalŭ mare; învețetorŭ, preceptorŭ, dascalŭ quare învéțiâ”, *pedarhie* „în ironie, guvernamentŭ de copiĭ, de ómenĭ junĭ” (Costinescu 1870), *didactru* (gr.) „salariu pentru invetiatura”, *didascalicu* „didacticu: *opera didascalica*, *poemate didascalice*”, *dascalesce* (adv.) „in modu dascalescu, precumu lucra sau face dascalulu”, *dascalescu* (adj.) „relativu la dascalu sau invetiatoriu; metodu dascalescu, portare si tractare dascalesca”, *dascalia* „functione de dascalu, viéti’a dascalesca; invetiatura”, *dascalu* „invetiatoriu, institutoriu, instructoriu, maiestru”, *pedagogistu* (sinonim cu *pedagogu*), *pedagogiu* „locu unde se invétia *pedagogi’a*, institutu de *pedagogia*; institutu de educatione si invetiatura a copilliloru” (Laurian, Massimu 1871) ş.a. Observăm că unele surse consultate oferă şi preţioase informaţii extralingvistice privind „statutul social” al unor termeni: *pedagogŭ-ă* „uă dată, învețiătorŭ de copiĭ, aquella que îngrijia de educaţia lorŭ; astă-dĭ se dice *preceptorŭ*, şi pedagogŭ se dice în derisiune” (Costinescu 1870); „Vorb'a [*dascalu*] a degeneratu de la addeveratulu seu sensu, si a devenitu triviale, synonyma cu *pedante*, in urm'a lipsei de methodu si a portării cellei ridicule a dascaliloru greci”; *pedante* (subst.) „proprie, cellu ce conduce si invétia copilli; se liea ca terminu injuriosu, prin care se desemna unu invetiatoriu ce nu respunde la missionea sea” (Laurian, Massimu 1871).

4. Relaţia lingvistic – extralingvistic şi dezvoltarea conceptuală a terminologiei conform textelor. Scrierile vremii furnizează mai multe informaţii despre domeniul în discuţie în raport cu dicţionarele. Chiar titlurile unor lucrări (traduse, prelucrate sau originale) indică faptul că în epocă se vorbea despre *pedagogie*, *didactică* şi *metodică*, ceea ce înseamnă o relativă specializare pe subdomenii: *Pedagoghia şi metodica pentru învăţătorii shoalelor orăşeneşti şi săteşti* (1818); *Manual complet de învăţătură mutuală* (Ioan Brezoianu, 1850 –

BDD-V2047 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:41 UTC)

învăţătură mutuală este sinonim cu *alilodidactică*); *Manual de metodică şi pedagogie pentru profesorii şcoalelor primare* (Antoniŭ Velini, 1860).

Conţinutul şi metalimbajul unor scrieri analizate confirmă ipoteza că domeniul în discuţie se dezvoltă cu precădere pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Din *Povăţuitorul educaţiei copiilor de amăndoă sexurile, prelucrat după mai mulţi autori francezi* de Dimitrie Pop (Iaşi, 1846) am extras mai mulţi ***termeni simpli***: *institutriţă*, *crescătorie*, *învăţătorie*, *guvernantă*, *pedagogi* „educatori”, *profesori*, *memorie*, *pansion*, *colegiu*, *clas*, *a paradosi* „a preda”, *lucrare* „acţiune”, *scoleri*, *scoleriţe*, *conscoleri* „colegi (de clasă)”, *repetitori* „săli de meditaţie”, *trelunie* „trimestru” şi ***termeni complecşi*** (sintagmatici): *educaţiea publică*, *educaţiea privată*, *educaţie morală*, *sistemul educaţiei*, *scopul de căpetenie a educaţiei*, *metot* (şi *metod*) *de educaţie*, *planuri de educaţie*, *plan de creştere şi de învăţătură*, *scoale private*, *scoale publice*, *aşezământuri statornicite pentru educaţia copiilor*, *aşezământe de creştere*, *pansioane sau scoale de învăţăcei sau învăţăcele externe*, *crescători de copii*, *directriţă de pansion*, *studia copiilor*, *studia casnică*, *întrevorbiri cu copiii*, *facultăţi intelectuale*, *desvălirea duhului*, *desvălirea giudecăţei*, *inteligenţia* (*copiilor*), *cărţi scolastice* „cărţi de lectură”, *examen general*, *frânele cârmuirei personale*, *pansionere interne*, *câtimea obiecturilor ce se paradosesc*, *reglement scolastic* „regulament şcolar”, *sale de studie*, *ceasurile paradosului* „orele de predare”, *paradusul de seară*, *emulaţia sau îndemnarea*, *ghibăcie* „abilitate” etc.

Lucrarea *Învăţătorul primar sau poveţe şi sfătuiri pentru a pregăti pe învăţătorii primari*, tradusă de Ioan Brezoianu după un autor francez (nemenţionat), apare la Bucureşti la o diferenţă de doar doi ani (1848), însă este mai avansată atât din punct de vedere terminologic, cât şi sub aspectul metalimbajului. Pe lângă termenii întâlniţi şi în traducerea lui Dimitrie Pop – *metoade*, *emulaţie*, *conscolar*, *scoli* şi *scoale*, *învăţătoriţă*, *studiu*, *princip*, *educaţie morală* ş.a., *Învăţătorul primar*… conţine numeroşi ***termeni*** relevanţi: *pedagogie*, *instituţie*, *program*, *activitate*, *preceptor*, *propâşire* „progres (şcolar)”, *regulament*, *candidaţi*, *probe*, *eserciţii*, *leţii*, *esaminatori*, *concurenţi*, *aspiranţi*, *monitor* (explicat prin „scolar mai înaintat”), *normalien* „normalist”, *procede* „procedee”, *pensionat*, *pensionari*, *semi-pensionari* „elevi de pension”, *aplicaţii*, *manuale*, *registre*, *inovaţie*, [*facultăţi*]: *atenţie*, *memorie*, *imaginaţie*, *cugetare*, *comparaţie*, *giudicată*, *intuiţie* şi ***sintagme***: *casă de educaţie*, *scoală normală*, *instrucţia primară*, *geniul pedagogiei*, *învăţător comunal*, *învăţător primar*, *inspectori generali ai instrucţiei publice*, *comisie de priveghiere*, *învăţătură individuală*, *materii de învăţătură*, *educaţie estetică*, *program de esamen*, *esamen de priimire*,

BDD-V2047 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:41 UTC)

regulamente de priimire, atestat de capacitate al gradului elementar, atestat de gradul superior, desvoltarea facultăţilor, gradul de inteligenţă şi aplecare, metoda învăţăturii mutuale, metoda simultanată, metoda mixtă, metoade speciale ordinare, metoade estraordinare: *metoda universală, metoda socratică, metoda catehetică, metoda euristică, manţinerea disciplinei, sceptru de disciplină, cărticica de conduită pentru fiecare scolar* „agendă", *table de citire* ş.a.

În 1860 apare la Iaşi un *Manual de metodică şi pedagogie pentru profesorii scoalelor primarĭe*, „prelucrat" de dr. Antoniŭ Velini, „director al Scoalei preparandale" şi profesor de pedagogie. Din paginile acesteia am selectat o serie de ***termeni simpli*** noi: *metodică, educatori, preceptori*, (toţi) *metodicii, preparanzi* „normalişti", *predare, prelegere, lecţiuni, prelecţiuni, esperienţă, memorizare, repetiţiuni, abilitate*. Majoritatea termenilor sunt sintagmatici, ceea ce indică un grad (mai) înalt de specializare: *metodică generală, metodică specială, regulele metodicei, cunoscinţe pedagogice, cultură intelectuală, comunicare de cunoştinţe, principiile şi regulele învеţăturei, a fixa atenţiunea, a frecventa scóla, a esercita facultăţile, activitatea scolarilor, deşteptarea atenţiunei, învеţătură înţeligibilă şi esercitabilă, cunoştinţe căpătate, metoda analitică, forma dialogică sau catihetică* (*a învеţăturei*), *forma acroamatică* (*a învеţăturei*), *formă de învеţătură dialogico-sintetică, eserciţii gradate, esercitarea memoriei, materie predată, plecările şi dispuseciunile copiilor, mizlóce negative pentru educaţiune, mizlóce positive pentru educaţiune, unelte scolastice* „rechizite şcolare", *remunerări şi pedepse, esamene publice* etc.

5. Concluzii. La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului al XIX-lea în limbajul didactic, la termenii moşteniţi din latină (*învăţa*) sau cei de origine neogreacă şi slavonă (*didascal, dascal* şi *dascăl, shoală* şi *scoală, scoler, ucenic, parados, a paradosi*), se adaugă o serie de lexeme de origine franceză, italiană, latină şi germană, împrumutul extern fiind sursa principală a terminologiei pedagogice româneşti (graţie traducerilor şi „prelucrărilor" după autori străini), care devin termeni de bază în domeniu: *clas*(*ă*), *elev, examen, exersiţie, lecţie, educaţie, pedagogie, didactică, metodică, metodă, profesor* ş.a. Unii termeni, frecvenţi în perioada cercetată, astăzi nu mai fac parte din terminologia în discuţie: *emulaţie, preceptor, conscolar, table de citire, preparand, didactru, pedagogiu*. Ca în orice terminologie în formare, se atestă numeroase calcuri: *crescători de copii* „educatori", *plan* ***de creştere*** *şi de învăţătură* „de educaţie", *întrevorbiri* „conversaţii", *desvălirea duhului* „dezvoltarea spirituală", *scopul de căpetenie a educaţiei* „obiectivul principal", *trelunie* „trimestru", *metod potrivit şi totdeauna* ***pus în lucrare*** „aplicat", *frânele cârmuirei personale*

BDD-V2047 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:41 UTC)

„autocontrol", *lucrare* „acţiune", *aşezământe de creştere* „instituţii de educaţie", *provisii* „achiziţii", *comisie de priveghiere* „comisie de supraveghere/monitorizare", *plecările şi dispuseciunile copiilor* „predilecţiile şi predispoziţiile". De-a lungul timpului, chiar în decursul a patru-cinci decenii, se poate surprinde dinamica terminologică pe baza câtorva exemple pertinente: în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se spune tot mai puţin *a paradosi* (ngr.) şi tot mai frecvent, *a preda* (sl.); *alilodidactica* (ngr.) este înlocuită de *învăţământul mutual* (fr.); *dascalul* de *învăţător*, *preceptor* şi *profesor*; *ghibăcia* (sl.) de *abilitate* (fr., lat.); *propâşirea* de *progres* (şcolar); *preparanzii* de *normalişti* etc.

Secolele următoare vor veni cu modernizarea limbajului pedagogic şi cu inovaţii terminologice datorate progresului cunoaşterii, care pot fi surprinse în mod similar, prin consultarea dicţionarelor generale şi specializate şi a textelor relevante pentru dezvoltarea domeniului.

BIBLIOGRAFIE:

Iorga, Nicolae. Istoria învăţământului românesc. Bucureşti: Editura Casei Şcoalelor, 1928.

Ursu, N.A. Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1962.

Ursu, Despina şi N.A. Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860). Vol. I. Iaşi: Cronica, 2004.

DICȚIONARE:

Poenar 1841 = P. Poenar, *Vocabular francezo-românesc*. Bucureşti: Tipografia Colegiului „Sf. Sava", 1840-1841.

Negulici 1848 = I.D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune repriimite până acum în limba română şi de toate cele ce sunt a se mai priimi d-acum înainte şi mai ales în ştiinţe*. Bucureşti, 1848.

Stamati 1851 = T. Stamati, *Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles*. Iaşi, 1851.

Antonescu 1862 = G. M. Antonescu, *Dictionar Rumăn*. Buccuresci: Imprimeria Nationale a lui Stephan Rassidescu, 1862.

Costinescu 1870 = Ion Costinescu, *Vocabularu romano-francesu*. Bucuresti, 1870.

Protopopescu 1870 = Emmanuel Protopopescu Pake, *Nou dictionaru portativu de toate dicerile noui* (*radicale*) *reîntroduse şi întroduse în limba română şi de termeni tehnici ai sciinţelorŭ, litterilorŭ şi arţilorŭ, cu uâ esplicaţie mai întinsâ a termenilorŭ de dreptŭ şi economie politicâ*. Bucuresci: Librariu Editorŭ G. Joanide & A. Spirescu, 1870.

BDD-V2047 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:41 UTC)

Laurian, Massimu 1871 = A.T. Laurian, J.C. Massimu şi colab., *Dictionariulu limbei romane*. Bucuresci: Nova Tipographia a Laboratoriloru Romani 19. Strat'a Academiei, 1871-1876.

SURSE:

ABCA = *ABC sau bucoavna spre folosul scolelor neamului romanesc*, Sibiu, 1783.

AR = *Albina românească*.

AsE = Gh. Asachi, *Espoziţia stărei învăţăturilor publice în Moldova, de la a lor restatornicire, 1828, până la anul 1843*, Iaşi, 1845.

BIP = Ioan Brezoianu, *Învăţătorul primar sau poveţe şi sfătuiri pentru a pregăti pe învăţătorii primari*, Bucureşti, 1848.

BPR = *Bucoavnă pentru pruncii cei rumâneşti carii să află în Mare Prinţipatum Ardealului*, Sibiu, 1788.

BV2 = *Bucvari pentru pruncii ceii rumâneşti carii să află în Crăia Ungurească şi hotarele ei împreunate*, Viena, 1781.

CR = *Curierul rumânesc*, gazetă politică, administrativă, culturală şi literară, Bucureşti, 1829-1848.

CTD II = *Carte trebuincioasă pentru dascalii şcoalelor de jos româneşti neunite în chesaro-crăieştile ţări de moştenire*, Viena, 1785 (vol. II).

DCI II = *De lipsă cărtice pentru învăţători*, Viena, 1785 (vol. II).

EBG = D. Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica rumânească*, 1757. BAR, ms. 583.

EDE = D. Eustatievici, *Desvoaltele şi tâlcuitele evanghelii*, Sibiu, 1789.

ESI = D. Eustatievici, *Scurt izvod pentru lucruri de obşte şi de chilin în scrisori de multe chipuri*, Sibiu, 1792.

GC = Iordache Golescu, *Condica limbii rumâneşti*. BAR, ms. 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850.

HG = [Amfilohie Hotiniul], *Lecţione adică cuvântare scoasă de la întăie parte a gramaticii*…, Iaşi, 1789.

IO = Paul Iorgovici, *Observaţii de limba rumânească*, Buda, 1799.

KPA = A. von Kotzebue, *Pedagogul*, traducere de Gh. Asachi, Iaşi, 1839.

LPT = *Povăţuitorul tinerimii*, Buda, 1826.

MPI = *Manuductor pentru învăţătorii sholasticeşti*, traducere din germană de Ioan Mihuţ, Buda, 1818.

BDD-V2047 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:41 UTC)

RSM = *Reglement a sholelor publice din Prinţipatul Moldovii*, Iaşi, 1835. BCU Iaşi, ms. IV-60.

SCM = Gh. Şincai, *Catehismul cel mare cu întrebări şi răspunsuri*…, Blaj, 1783.

T = *Timpul, jurnal politico-comercial*, Bucureşti, 1854-1857.

TAI = D. Ţichindeal, *Arătare despre starea acestor noauă întroduse sholasticeşti instituturi ale naţiei româneşti, sârbeşti şi greceşti*, Buda, 1813.

TGR = Radu Tempea, *Gramatică românească*, Sibiu, 1797.

VMP = Antoniŭ Velini, *Manual de metodică şi pedagogie pentru profesorii scoalelor primarĭe*, Iaşi, 1860.

VPP = Villaume, *Pedagoghia şi metodica pentru învăţătorii shoalelor orăşeneşti şi săteşti*, traducere de Naum Petrovici, Buda, 1818.

BDD-V2047 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:41 UTC)